

УДК 336.7

JEL classification: C5, G21

Фартушний І.Д.канд. фіз.-мат. наук, доцент
ORCID ID: 0000-0003-1595-9495**Міщенко А.П.**Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ ПОКАЗНИКІВ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ БАНКІВ
УКРАЇНИ У ПЕРІОД БАНКІВСЬКОЇ КРИЗИ 2014-2017 РОКІВ****ANALYSIS OF FINANCIAL INDICATORS OF BUSINESS MODELS OF
UKRAINIAN BANKS IN THE PERIOD OF BANKING CRISIS 2014-2017
YEARS**

У статті розглянуто проблему розвитку банківського сектору України в умовах системної фінансової кризи, а саме, наскільки банківський сектор виявився пристосований до ситуацій нестабільності та шоків, та як це відобразилося на структурі банківського сектору України. Проаналізовано структуру бізнес-моделей українських банків до початку кризи 2014-2017 років та її зміну у період кризи, яка частина банків зазнала непоправних втрат та визнала себе банкрутами. Розглянуто основні кластери бізнес-моделей українських банків за показниками фінансової стійкості та фінансової ефективності, а саме п'ять основних кластерів бізнес-моделей: універсальну модель, характерну для найбільших банків України, роздрібну модель (капітал залучається у населення, споживачів, портфель активів – це кредитування населення), корпоративну модель (капітал залучається у підприємств та бізнесу, кредитування також бізнесу), роздрібну модель з корпоративним кредитуванням (де капітал залучається у населення, а кредитується бізнес), та кластер банків у стані стагнації (неактивних або слабо активних банків, у яких структура активів така, що існує велика кількість ризикових кредитів, непрацюючих кредитів або об'єм активів взагалі прямує до нуля). Визначено причини фінансової нестійкості деяких бізнес-моделей українських банків. Проаналізовано фінансові показники, що стосуються прибутковості, активності, операційної рентабельності, достатності капіталу, наявності достатньої кількості активів у портфелі, наявності необхідних резервів банків тощо. Визначено показники, що найбільше вказують на ненормальне ринкове, фінансове та операційне становище банків, що входять до кластеру стагнації. Проаналізовано природу вказаних показників та зроблено припущення щодо причин їхнього викривлення та аномальних значень. Сформовано стратегію виходу з такого становища та переміщення таких банків до більш фінансово та ринково активних кластерів бізнес-моделей.

Ключові слова: банк, банківський сектор, бізнес-модель, фінансова стійкість, кластери бізнес-моделей, банківська криза, фінансові показники, структура бізнес-моделі, банк у стані стагнації, фінансова ефективність, ризикові активи, рентабельність банку, портфель активів банку, достатність капіталу банку, адекватність капіталу банку.

The article deals with the problem of the development of the banking sector of Ukraine in the context of the systemic financial crisis, namely, how the banking sector was adapted to situations of instability and shock, and how it affected the structure of the banking sector in

Ukraine. The structure of business models of Ukrainian banks before the beginning of the crisis of 2014-2017 and its change during the crisis period, which some of the banks suffered irreparable losses and declared bankrupt, were analyzed. The main clusters of Ukrainian business models based on the indicators of financial sustainability and financial efficiency are considered. Namely, these are five main clusters of business models: a universal model that is common for the largest Ukrainian banks, a retail model (capital is attracted by retail consumers, asset portfolio - also lending to the population, retail customers), corporate model (capital is attracted from enterprises and business, lending to business as well), retail model with corporate lending (where capital is attracted from the population, and lenders are business), and a cluster of banks in a state of stagnation (inactive or weakly active banks, in which the structure of assets is such that there is a large number of risk loans, non-performing loans or the volume of assets in general goes to zero). The reasons of financial instability of some business models of Ukrainian banks are determined. The financial indicators related to profitability, activity, operational profitability, capital adequacy, availability of sufficient assets in the portfolio, availability of necessary reserves of banks are analyzed. The indicators that most indicate the abnormal market, financial and operational status of the cluster of stagnation banks are determined. The nature of these indicators is analyzed and assumptions are made about the reasons for their distortion and abnormal values. A strategy has been formed for the exit of such a state and transfer of such banks to more financially and market-active clusters of business models.

Key words: bank, banking sector, business model, financial stability, business model clusters, banking crisis, financial performance, business model structure, bank in stagnation, financial efficiency, risk assets, bank profitability, bank asset portfolio, bank capital sufficiency, adequacy of the bank's capital.

Вступ. Банківський сектор відновлюється та стає стабільним та прибутковим, але має працювати над запасом міцності, щоб бути готовим до можливих потрясінь. Так, як показали наслідки банківської кризи 2014-2017 років, далеко не всі банки виявилися фінансово та операційно стійкими. Значна кількість малих та середніх банків визнала недієздатність своїх бізнес-моделей. А за визначенням Національного банку бізнес-модель банку, а саме її життєздатність, характеризує спроможність генерувати прибуток запланованого прийняттого рівня протягом періоду. Тому необхідно провести аналіз, які ж банки і чому виявилися найбільш схильними до банкрутства.

Дана проблема висвітлена у працях вітчизняних вчених Р. Корнилюка та А. Корнилюк, О. Любіч, О. Заруцької, А. Деркаченка та Ю. Худоля. Зокрема, А. Деркаченко розподіляє бізнес-моделі українських банків на кластери за ознаками показників фінансової стійкості, спеціалізації банків та виявляє ступінь ризику та стійкості до кризових явищ банків та фінансових установ України.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз зміни бізнес-моделей банків України та вироблення стратегії виходу зі стану стагнації. Об'єктом дослідження є типи (кластери) бізнес-моделей банків у післякризовий період. Предметом дослідження є фінансові показники діяльності банків.

Методологія. Теоретико-методологічним базисом роботи є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених щодо аналізу функціонування банків. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження, як аналіз і синтез, порівняння, дедуктивний метод.

Результати дослідження. Системна криза банківської системи України 2014-2017 років значно вплинула на фінансову стабільність держави та банків зокрема. За даними третього Звіту Нацбанку про фінансову стабільність в країні, з урахуванням прямих втрат приватного сектору на подолання кризи було витрачено 38% ВВП.

У 2018 році стрес-тестування найбільших банків виявило, що близько половини аналізованих фінансових установ може потребувати додаткового капіталу в умовах глибокої кризи. Фінансові установи без достатнього запасу міцності на випадок кризи повинні фундаментально реструктурувати свої баланси та переглянути бізнес-моделі[2].

Щодо бізнес-моделей банків, що були визнані дефолтними, яскравим прикладом є локальні приватні банки, що кредитували пов'язаних осіб промислові бізнес-групи, тобто їхні активи були ризиковими. Такі банки здійснювали кредитування пов'язаних сторін за рахунок фізичних осіб, і не витримали шоків системної кризи. Ще одним прикладом можна назвати банки з непрозорою структурою володіння, які були підозрювані у вимиванні капіталу.

Основні бізнес-моделі, що були виділені у роботі Корнилюків, були виокремлені по таким критеріям [1]:

- $A = \frac{\text{Роздрібні кредити}}{\text{Кредити}};$
- $B = \frac{\text{Роздрібні депозити}}{\text{Зобов'язання}};$
- $C = \frac{\text{Недепозитні пасиви}}{\text{Зобов'язання}};$
- $D = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Активи}};$
- $E = \text{Чисті активи};$

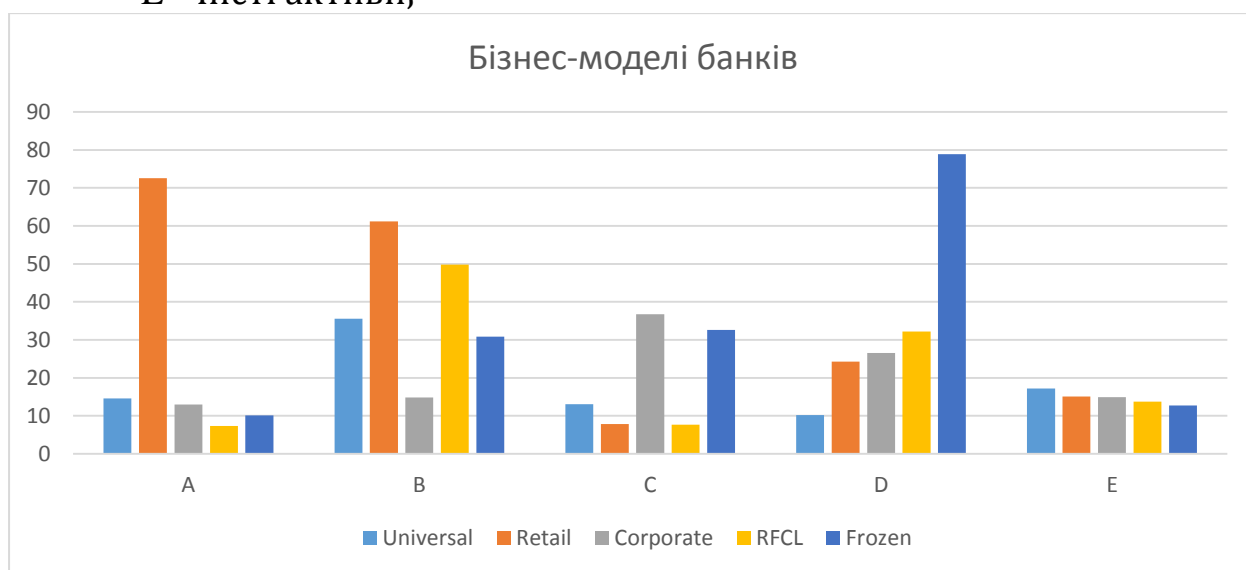


Рисунок 1 – Середні значення критеріїв розбиття банків на кластери (бізнес-моделі)

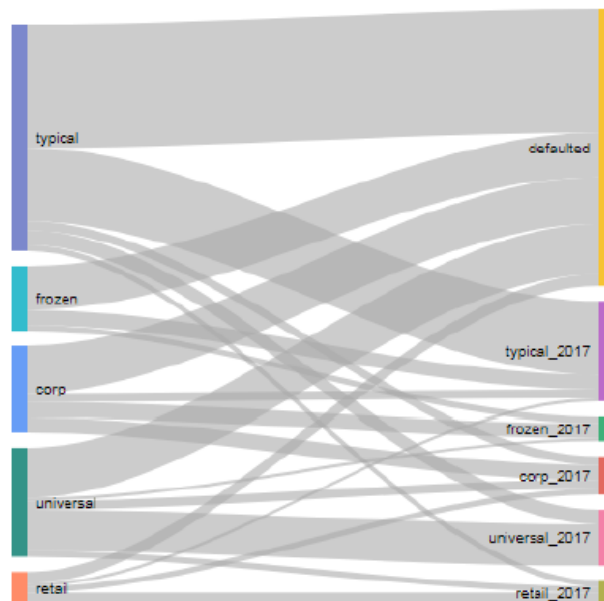


Рисунок 2 – Зміна бізнес-моделей банків України у період 2014-2017 років[1]

Як видно з графіку, у моделі «роздріб» дуже високий показник А, тобто для неї є характерним залучення депозитів населення для роздрібного кредитування.

Універсальна модель характеризується поєднанням роздрібною та корпоративною моделі, усі показники є «середніми» у порівнянні з іншими бізнес-моделями. Ця модель є характерною для системно важливих та найбільших банків України.

Для корпоративної моделі характерно кредитування та обслуговування підприємств (найвище середнє значення показника С), в той час як показники А та В є найнижчими, тобто частка роздрібних активів у портфелі банку мала.

Модель «роздрібне фінансування корпоративних кредитів» вважається типовою для українських банків, кількість яких найбільша у порівнянні з іншими банками до початку кризи. Велика частина таких банків, як було зазначено вище, кредитувала пов'язаних осіб, кредитний портфель був дуже ризиковим. Такі банки не витримали кризових шоків. Так, з 77 банків цього кластеру у докризовий період, після кризи 46 банків було визнано ліквідованими, і лише 25 банків залишилися у даному секторі.

«Заморожені» банки (у стані стагнації) мають аномально високий показник D, що свідчить про низьку активність та непрацюючі кредити у портфелі банку. Сюди входять так звані банки-ліцензії, які існують формально, а також банки, що у докризовий період були активними, але в силу різних причин не змогли зберегти свою активність та перейшли у стан «анабіозу».

Саме про такі банки і піде мова далі. Проблема для таких банків постає у тому, яким чином спланувати свою стратегію діяльності, щоб вийти з цього стану та активізувати свою діяльність.

Показник рентабельності активів у діючих банках у середньому зріс після кризи (в середньому до 3%). Але у банків сектору стагнації цей показник

близький до нуля чи від'ємний, тобто банки фіксують збиток від діяльності. Також низькі показники ROA свідчать про те, що на одиницю активу припадає прибуток близький до нуля.

Показник чистої відсоткової маржі, або показник прибутковості банку, що розраховується як різниця між витратами та доходами від інвестицій, поділена на середню суму активів, що приносять дохід, є аномально високим для «заморожених» банків (14%, тоді як для інших кластерів цей показник в середньому нижчий – до 10%). Це пояснюється низькими витратами банку та не такою значною кількістю токсичних активів у порівнянні з іншими кластерами. Тобто низький рівень витрат та доходів спричинив аномально високе значення показника.

Співвідношення витрат до доходу в кластері стагнації банків є найменшим серед усіх бізнес-моделей (20%, тоді як для банків інших бізнес-моделей цей показник досягає 50%), у зв'язку з низькою вартістю позикового капіталу, враховуючи його незначну частку в структурі зобов'язань.

Показник достатності капіталу (здатність банку своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру) важко назвати позитивним для «замороженого» кластеру (він становить 80%), так як банки майже не генерують чистий відсотковий дохід.

Причинами аномально високого показника достатності капіталу є:

- відсутність ефективної бізнес-моделі у більшості банків, що ускладнює розширення активних операцій і вихід з «замороженого» стану;
- низькі можливості залучення депозитних та кредитних ресурсів;
- необхідність збільшення резервного капіталу для захисту від ризиків та відповідність вимогам до регуляторного капіталу

Показник співвідношення високоліквідних активів до поточних зобов'язань близький до нуля, внаслідок кризи усі банки з аномально високими значеннями цього показника виявились банкрутами. Об'єм високоліквідних активів (кошти на рахунках тощо) є дуже низьким у порівнянні з банками інших кластерів, банки виявляються неспроможними виконувати свої поточні зобов'язання.

Показник резервів по кредитним втратам різко збільшився для банків кластеру стагнації, так як ризикові кредити не витримали випробування кризою та поповнили список непрацюючих кредитів. В той же час Нацбанком були підвищені норми резервів для покриття таких активів.

Постає питання, яким чином змінити бізнес-модель банку та перейти у більш активні кластери. Це залежить від того, яка бізнес-модель була у банку до кризового періоду, тобто до якого кластеру він належав до того. Найбільше кластер стагнації поповнили «корпоративні» банки, тобто їм слід модифікувати бізнес-модель, що більше тяжіла б до споживчого (або роздрібного) кредитування.

Показники, значення яких у банків «замороженого» кластеру є заниженими чи завишеними, і на які необхідно звернути увагу, це:

- Власний капітал/активи, недепозитні ресурси/зобов'язання;
- Показник достатності капіталу;
- Ліквідні активи;
- Високі резерви під непрацюючі кредити.

Необхідно відійти від неефективної існуючої бізнес-моделі (або від її відсутності) та розробити комплекс дій для переходу до бізнес-моделі з залученням активів від населення, активного кредитування та депозитування з генерування стабільних грошових потоків. Найбільшою проблемою є відсутність якісних активів у портфелях банків, що показують усі вище перелічені показники. Тому необхідно розробити певну стратегію по залученню та формуванню бази активів банку, що дозволить генерувати грошові потоки, а саме:

- Аналіз ринку успішних банків та розробка власного конкурентного продукту;
- Розробка маркетингової стратегії та використання Fintech (наприклад, якісний мобільний онлайн-банкінг тощо) для просування продукту;
- Залучення необхідного фінансування (рефінансування, пільгові кредити від Нацбанку та ЄБРР, державні гранти тощо) з метою оздоровлення банку та поповнення ліквідних активів;
- Стимулювання попиту на споживчі кредити;
- Співпраця з підприємствами, спільні програми по кредитуванню та інвестуванню.

Висновки. У статті було проаналізовано ефективність бізнес-моделей банків у післякризовий період, їхній вплив на стабільність банківської системи в цілому. Найбільш численними є бізнес-моделі універсальних банків та банків, що залучають капітал у населення та кредитують підприємства, останні виявилися менш стійкими до кризових явищ. Найбільшими проблемами є нестача залучених коштів та відсутність бізнес-стратегії у керівництва банків, що призводить до більш значних витрат, хоча розміри банків невеликі. В результаті аналізу показників ризикованості та ефективності було визначено найбільш негативні фактори діяльності банків кластеру стагнації, визначено неефективні типи бізнес-моделей та шляхи переходу до більш ефективної та стійкої бізнес-моделі.

Література:

1. Корнилюк Р. Ukrainian Banks' Business Models under Systemic Risk [Електронний ресурс] / Р. Корнилюк, А. Корнилюк – Режим доступу до ресурсу: <http://ceur-ws.org/Vol-2105/10000124.pdf> ;
2. Звіт про фінансову стабільність [Електронний ресурс] / Національний банк України – Режим доступу до ресурсу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=770DB36757797AECB323CBC144997F71?id=83816603>.

3. Панасенко Г. Модель бізнесу українських банків в залученні коштів клієнтів. / Г. Панасенко, Г. Бортніков. // Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем. – 2016. – №21. – С. 228–254.
4. Заруцька О. Обґрунтування підходу до масштабного розподілу банків України на основі структурно-функціональних груп [Електронний ресурс] / О. Заруцька // Вісник Національного банку України. - 2012. - № 10. - С. 20-24. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2012_10_13
5. Огляд банківського сектору України [Електронний ресурс] / Національний Банк України. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=83816487